

NATUUR- EN CULTUURFIETSTOCHT

Rondje Hemmen

Welkom bij CNME 't Pakhuis, hét centrum voor cultuur-, natuur- en milieueducatie in de Betuwe. Door binnen rond te kijken zult u buiten meer zien. Rondom dit voormalige fruitpakhuis zijn een kikkerpoel, bijenhuis en insectenhotel gecreëerd. Op het terrein vindt u ook een helofietenfilter om water te zuiveren en een eigen biomassacentrale voor de verwarming.

't Pakhuis ligt in Hemmen, een bijzonder stukje Betuwe door haar ligging op stroomruggen van oude lopen van Rijn en Waal temidden van de komkleigronden. Deze bijzondere ligging zorgt voor een andere, meer zandige, ondergrond dan in de meeste delen van de Betuwe. Hierdoor is zowel een gevarieerd landgebruik met bijbehorende natuur als ook een bijzondere historie ontstaan. Deze fietstocht voert u door het agrarisch buitengebied van Hemmen en door de kern van het landgoed. Hierbij is er speciale aandacht besteed aan de biologische bedrijven in en rond Hemmen.

De lengte van de fietsroute is ruim 20 kilometer.

Als extra worden drie korte wandelingen aanbevolen, namelijk de dorpskom van Hemmen, de kasteeltuin en de grachtwallen van voormalig kasteel De Nijburg bij Randwijk.

BIOLOGISCHE BEDRIJVEN

Hemmen heeft een kleinschalig en goed bewaard cultuurlandschap en is een thuis voor biologische bedrijven. Melkvee-, akkerbouw- en groentebedrijven en een biologische winkel werken hier op natuurlijke wijze in harmonie met landschap en natuur. Deze bedrijven hebben zich verenigd onder de naam De Groene Kring en maken waar mogelijk gebruik van elkaars producten en diensten. Ook verzorgen zij arrangementen. Onderweg op uw fietstocht komt u langs deze bedrijven, die hier kort worden beschreven. Voor meer informatie zie www.arrangementen.degroenekring.nl.

TUINDERIJ DE STROOM

Op de tuin van 4 ha worden op kleinschalige wijze biologische groentes verbouwd. Een deel van de groentes wordt verbouwd op het omhaagde perceel tegenover de ingang van de kasteeltuin. Het grootste deel van de groenten wordt elk jaar op een ander perceel verbouwd door middel van deelname aan de vruchtwisseling van Ekoboerderij De Lingehof. Dit is gunstig voor de grond en de kans op ziekten en plagen is kleiner. Een groot deel van de oogst wordt via groenteabbonnementen verkocht, de rest via biologische winkels in de omgeving. Op vrijdagmiddag is er verkoop in de schuur van de Lingehof.

LINGEHOF

De gewassen die worden geteeld door akkerbouwbedrijf De Lingehof zijn o.a. aardappels, uien, pompoenen, wortels, rode kool, graan en gras. Een deel van het graan is bestemd voor het Hemmens Landbrood. Dit brood is te koop bij De Smidse. Het gras wordt verwerkt tot hooi en kuilvoer en is grotendeels bestemd voor boerderij Opneij. Een deel van de groente wordt via tuinderij De Stroom in de groentepakketten verkocht. Langs een aantal van de akkers van de Lingehof zijn bloemrijke akkerranden aangelegd. In de routebeschrijving en op de plattegrond zijn deze aangegeven. U kunt een stuk akkerrand van 15 vierkante meter adopteren.

OPNEIJ

Aan de Hemmensestraat 13 is melkveehouderij Opneij ('opnieuw') gevestigd met zo'n 100 stuks koeien en kalveren. Opneij staat voor het leven op de boerderij. Elke ochtend, elk voorjaar, ieder kalfje dat geboren wordt; het leven begint telkens 'opneij'. De biologische bedrijfsvoering houdt in dat er zo natuurlijk mogelijk wordt gewerkt en er geen kunstmest en bestrijdingsmiddelen worden gebruikt. De koeien lopen van vroeg in het voorjaar tot laat in het najaar in de wei.

HOOGSTAMFRUIT HEMMEN

De Betuwe is van oudsher een gebied waar veel fruit geteeld wordt dankzij de vruchtbare kleibodem. Vroeger waren er alleen hoogstamfruitbomen. Sinds het echter mogelijk is ook op laagstam fruit te telen, zijn vrijwel alle telers hierop overgestapt. Laagstam is makkelijker te snoeien en te oogsten. Daardoor zijn de hoogstamboomgaarden en daarmee het typische landschap van de Betuwe, grotendeels verdwenen. Op landgoed De Heerlijkheid Hemmen zijn een aantal jaren geleden 600 hoogstamfruitbomen aangeplant die met name bestaan uit oude appel- en perenrassen, zoals de Notarisappel en de Groninger Kroon. U kunt hier uw eigen appel- of perenboom adopteren. Zie verder de website van De Groene Kring. Een aantal grote boomgaarden is te vinden aan de achterzijde van en tegenover 't Pakhuis.

DE SMIDSE

De Smidse is gevestigd in de oude smederij van landgoed De Heerlijkheid Hemmen. In de winkel zijn biologische producten te koop (waar mogelijk regionaal geproduceerd), waaronder het Hemmens Landbrood, bereid met graan van De Lingehof. Bij de winkel bevindt zich een terras.

ROUTEBSCHRIJVING

U gaat bij de poort links en direct weer rechtsaf en volgt de bochten van de Boelenhamseweg.

Rondom 't Pakhuis staat hoogstamfruit beheerd door Hoogstamfruit Hemmen.

Hoogstamfruitbomen

Langs de weg staan eikenlanen, die cultuurhistorisch van grote betekenis zijn voor landgoed De Heerlijkheid Hemmen. Toen de laatste heer van Hemmen, F.G. Baron van Lijnden in 1931 kinderloos stierf, heeft hij zijn bezit nagelaten aan Stichting het Lijndensch Fonds voor Kerk en Zending. Eiken werden gekapt voor het zagen van lange planken. Het rondhout werd gebruikt in kapconstructies, zoals bij de kapschuur naast 't Pakhuis. Honderden witte en zwarte schapen geven de weilanden een bijzonder aanzien.

In het voorjaar staat de berm vol fluitenkruid en ziet u in de sloot gele lis en waterweegbree, en in de zomer wilgenroosje. U komt langs het nostalgische station Hemmen-Dodewaard uit 1882. Deze bouwstijl staat landelijk bekend als het type Hemmen. In het front boven de ingang ziet u het logo van het vroegere Staatsspoor.

De NS heeft dit station in 2007 verkocht aan landgoed Hemmen. Even verderop rechts ziet u een grote schuur in gebruik als fruitbe-
waarplaats. Op deze plaats stond tot ongeveer 1820 het kasteel De Boelenham. De slotgracht is nog aanwezig. De bijbehorende boerderij is in 1927 herbouwd.

Zwarte schapen

Appelbloesem

Linksaf richting Dodewaard het spoor over en vervolgens linksaf de Leigraafseweg op.

In het voorjaar ziet u hier de kievit buitelen en hoort u de grutto of de scholekster roepen. Rechts ziet en hoort u de A15 en de Betuweroute. Langs de wetering groeit veel koolzaad, duizendblad, kleine berenklaauw en wilgenroosje. In de sloot links bloeien 's zomers de zeldzame zwanenbloem en guldenroede.

Het begin van de bomenrij markeert de gemeentegrens Nederbetuwe en Overbetuwe, tevens de grens van landgoed Hemmen. Het bosje links ligt rond een voormalig onderstation van de elektriciteitsvoorziening en is een oase van rust voor vogels. Verderop rechts in de sloot treft u pijlkruid en grote egelskop aan.

Linksaf over het spoor de Veedijk op.

Zoals op veel plaatsen in het landgoed zijn de hekken gemaakt van duurzaam kastanjarahout. In het weiland rechts ziet u maaiveldgreppels, bedoeld voor een betere waterafvoer van de natte komgrond. Links ziet u op een verhoogde plek, waarschijnlijk een oude stroomrug, boerderij Het Veld, de grootste boerderij op het landgoed Hemmen. Aan de rechterkant treft u een jonge bosaanplant aan. Let hier eens op de zang van tuinfluiter, zwartkop, tjiftjaf en braamsluiper.

Langs de Veedijk

Bij T-splitsing linksaf de Veldstraat in. Vervolgens de eerste weg rechtsaf de Englaan in.

Aan de linkerkant ziet u akkers van De Lingehof. Op meerdere percelen in Hemmen wordt door hen in wisselteelt biologische landbouw bedreven. In het verleden kregen de inwoners van de Heerlijkheid Hemmen stukken grond in gebruik, waar zij groenten en aardappelen op konden verbouwen of hun huisvee konden weiden. De Englaan ontleent hier zijn naam aan.

Dorpsgezicht

Langs een aantal akkers zijn bloemrijke akkerranden aangelegd. Een grote verscheidenheid aan bloemen, planten, insecten en dieren is belangrijk voor de weerbaarheid van ons milieu. In de bloeiende akkerranden vinden insecten en kleine dieren beschutting en voedsel. Die insecten helpen de biologische boeren bij de bestrijding van schadelijke insecten. De hoog opschietende bloemen, kruiden en grassen vormen een ideale omgeving voor zangvogels

om in te broeden en voor muizen om in te schuilen. Muizen zijn weer interessant voor roofvogels.

De bloemen in de akkerranden trekken ook veel bijen aan. Bijen zijn essentieel voor de bestuiving van gewassen en hebben een grote maar onzichtbare rol in onze voedselvoorziening. De bloemrijke akkerranden liggen zeer dichtbij de bijenstand Onder de Wilgen achter 't Pakhuis.

Na de bocht naar links om de terpboerderij De Hucht verandert de straatnaam in Dorpsstraat. De Hucht is in 1800 gebouwd op een terp. Deze terp is een door mensenhand verhoogde stroomrug om bescherming te bieden tegen de zeer vaak optredende overstromingen van Waal en Rijn.

Plataan

U komt uit op het Kerkplein.

Hier kunt u even parkeren en een rondje om de kerk lopen. De ontstaansgeschiedenis van de kerk gaat terug tot in de 13^e eeuw. Om de kerk wandelend treft u graven van de heren van Lijnden en een bijzondere sarcofaag, die gevonden is door de toenmalige ds. O.G. Heldring. De sarcofaag dateert van ongeveer 900 tot 1000 na Christus. In het voorjaar groeit hier sneeuwroem en de sterhyacint Scilla.

De platanen dienden van oudsher als statussymbool. Aan de Dorpsstraat staat op de hoek de oude pastorie uit 1853, nu A.A. van Bommelhuis geheten. Tegenover de ingang van de kerk vindt u de oude bakkerij, in gebruik als Theeschenkerij Kerkplein 10 (www.kerkplein10.nl). Op de speelplaats van de voormalige school, nu in gebruik als dorps huis, staat een prachtige tulpenboom.

De jaartallen op de gerestaureerde huizen geven het jaar van de laatste grote verbouwing of restauratie aan, nadat er o.a. in de Tweede Wereldoorlog veel schade was ontstaan. De dorpspomp uit 1748 doet het nog steeds.

Vorbij het Kerkplein gaat u linksaf de Molenstraat in.

In de bocht ziet u links de voormalige smederij met hoefstal, nu een natuurvoedingswinkel waar u ook koffie en thee kunt drinken.

Terpboerderij

Aan het einde rechtsaf de Veldstraat in.

Aan uw rechterkant ziet u de Nonnenbrug. Door de vergrote Amsterdammertjes op de brug kan men met veel fantasie hier nonnen zien wandelen. Voorbij de brug ziet u een mooi voorbeeld van Engelse landschapsstijl naar een idee van landschapsarchitect Zocher. Alle waterpartijen verdwijnen uit het zicht en suggereren eindeloze waterloopjes. Op de verhoging aan de overkant stond het huis Hemmen dat door oorlogshandelingen in 1945 vernield is. Vanaf hier kunt u zien dat de Veldstraat kaarsrecht naar de ingang van het voormalige kasteel loopt.

Aan de rechterkant ziet u vervolgens de muur van de Kasteeltuin Hemmen. Voor de muur groeit groot hoefblad. De dubbele rij beuken duidt op een oud wandelpad voor de baron. Als u over het bruggetje rechts gaat, kunt u van 1 mei tot 1 november dagelijks tot 19.00 uur een bezoek brengen aan deze bijzondere Kasteeltuin, met een unieke plantencollectie. Als u hier iets verder doorloopt, komt u bij de ruïne van het kasteel.

Groot hoefblad

Aan de linkerkant van de weg schuin tegenover de kasteeltuin ziet u de oude moestuin van het kasteel, nu in gebruik bij biologische tuinteelt De Stroom. De grond is tabaksgrond: zeer vruchtbare grond, die dus erg geschikt is om ook groente en fruit op te verbouwen.

Halverwege de 19^e eeuw werd op de moestuin ook daadwerkelijk tabak geteeld tot het moment dat er vanuit de tropen goedkopere tabak werd ingevoerd.

Fluitenkruid

De overige percelen van De Stroom liggen verspreid in Hemmen en elk jaar wordt op een andere plek geteeld. De brug over de Linge was vroeger onderdeel van de postkoetsenroute Amsterdam-Nijmegen en tot 1936 nog een tolbrug, waarnaast tot 1945 een tolhuis annex café annex bakkerij heeft gestaan.

Ga bij de brug rechtdoor de Hemmensestraat in.

U komt langs De Groene Kring-bedrijven Lingehof, Hoogstamfruit Hemmen en boerderij Opneij. Gelijk na de brug over de Linge ligt rechts akkerbouwbedrijf De Lingehof waaronder ook Hemmens Hoogstamfruit valt. Op nummer 13 vindt u Boerderij Opneij, een biologische veehouderij. Meer informatie over de bedrijven is voorin de folder te vinden.

Neem na circa 2 km de tweede weg links (Ooyhuizense straat).

Aan uw linkerkant ligt de buurtschap Lakemond. Deze naam herinnert aan het riviertje de Laak, dat ooit stroomde vanaf de Waal bij Slijk Ewijk naar deze plaats. Lakemond is de mond van de Laak die hier in de Rijn stroomde.

Bovenaan op de dijk rechtsaf.

In de uiterwaarden ziet u een vogelkijkhut. Links ziet u de blauwe brug over de nevengeul naar het Lexkesveer, waar u eventueel gebruik kunt maken van een horecagelegenheid met Rijnterras.

Bij de T-kruising rechtsaf en meteen weer linksaf de Randwijkse Rijndijk richting Heteren vervolgen.

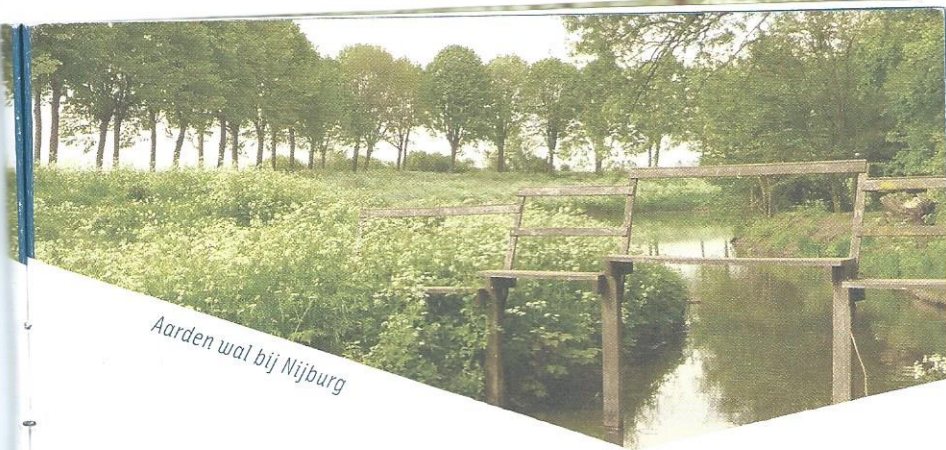
Bij Randwijk aangekomen de Erfstraat in, naar beneden. De Erfstraat is op 23 mei 1901 vrijwel volledig door brand verwoest. Het voormalige gereformeerde kerkje uit 1887 is herbouwd na deze grote brand. Aan het eind van de weg staat de grote kerk, oorspronkelijk uit 1395. Tijdens de operatie Market Garden is deze praktisch geheel verwoest. De restauratie was in 1953 gereed. Hierbij is de voorgevel geheel vernieuwd.

Vervolgens gaat u via de Kerkstraat bij huisnummer 15 linksaf het fietspad op naar de Achterstraat, en daar naar links. Aan het eind naar rechts de Randwijkse Rijndijk vervolgen.

Aan de overkant van de Rijn ziet u de Wageningse Berg en verderop een papierfabriek. Aan uw rechterhand passeert U de 18e eeuwse herenboerderij De Notenboom, één van de pachtbedrijven van landgoed Hemmen. In de uiterwaarden liggen twee steenfabrieken die nog in bedrijf zijn.

U gaat de tweede weg rechts naar beneden bij fietsrouteknooppunt 76, richting knooppunt 51 (Steenkuil). Aan het eind rechtsaf het fietspad langs de Nijburgsestraat op.

Vanaf de picknickplaats hier op de hoek kunt een korte rondwandeling maken over de oude aarden wallen van het middeleeuwse kasteel Nijburg. Van dit kasteel is maar zeer weinig bekend, het werd al eeuwen geleden afgebroken. Rond 2000 heeft Staatsbosbeheer dit terrein in eigendom overgedragen aan Stichting 't Lijndensch Fonds voor Kerk en Zending. Vooral in het voorjaar is het hier een waar zangvogelparadijs. Verderop links van de weg kunt u kaasboerderij De Hoeve, eveneens onderdeel van landgoed Hemmen, bezoeken.

Aarden wal bij Nijburg

Ter hoogte van de Bredeweg komt u langs Hofstede Het Klaphek met onder meer een thee- en koffiehuis.

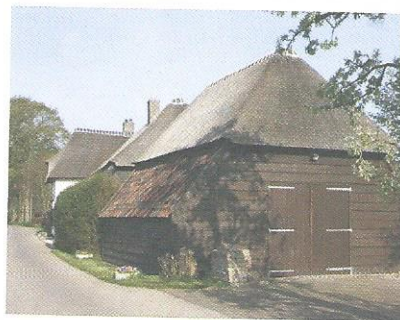
U rijdt de Nijburgsestraat bijna geheel uit. Vlak voor u bij de grote weg aankomt, gaat u linksaf het Lipperstpad op. U komt uit op de Knoppersweg, hier gaat u linksaf richting Zetten. Meteen over de Linge gaat u rechtsaf richting Zetten/Hemmen de Heldringstraat in.

Aan uw linkerhand ligt een villawijk met nostalgisch ogende huizen in Vlaamse stijl of Engelse cottage-stijl.

Na de bocht gaat u rechtsaf de Molenstraat in.

Na ongeveer 300 meter maakt de Molenstraat een slinger naar rechts. In die S-bocht staat nu nog het Molenhuis. Op deze plaats heeft tot in de jaren twintig van de vorige eeuw een korenmolen gestaan. Er zijn plannen voor een pannenkoekenhuis op deze locatie. In de sloten ziet u veel smeerwortel en het moerasvergeet-me-nietje. Bij huisnummer 20 staat een oude tabaksschuur, tegenover de akker op de stroomrug waar die tabak geteeld werd in de 18^e en 19^e eeuw. Tabak is eeuwenlang een zeer belangrijk product in de Overbetuwe geweest. Aan het eind van de 19^e eeuw werd deze teelt echter verdrongen door tabaksimport uit het toenmalige Nederlands Indië en uit Virginia.

U rijdt de Molenstraat uit en passeert weer de dorpskern.

Voormalige tabaksschuur

**U gaat aan het einde rechtsaf de Veldstraat weer op.
Net voor de brug over de Linge, gaat u links de
Gesperdensestraat in.**

Kasteelpark

Het gebied bij huisnummer 20 heet de Steenoven. Hier stond de veldoven waar rond 1750 met Rijnklei de stenen voor het landhuis Hemmen werden gebakken. Iedere landman moest buiten zijn eigen werk hieraan deelnemen. Dit was één van de zogenoemde herendiensten.

**U gaat linksaf het zandpad in naar
nummer 10 t/m 16a.**

Dit pad leidt naar de grote en kleine Wuust. Wuust staat voor een verhoging in drassig gebied. Deze stroomrug is meer dan 5000 jaar onafgebroken bewoond geweest, zoals blijkt uit archeologische vondsten. Dit is zeer bijzonder voor het rivierengebied, waar tot ver in de 19^e eeuw overstromingen voorkwamen.

Bij Y-splitsing links aanhouden.

De wei links wordt ouderwets beheerd. Let eens op de hoeveelheid pinkster- en paardenbloemen. De bolling in het terrein wijst erop dat vroeger naar het midden werd opgeploegd om waterafvoer te bevorderen.

**Bij T-splitsing linksaf de Boelenhamsestraat in.
Even later komt u weer bij 't Pakhuis.**